

AUTORIŲ TEISIŲ APSAUGOS IR GYNIMO REGLAMENTAVIMO RAIDA LIETUVOJE 1990–2004 M.

Dr. Antanas Rudzinskas

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinės ir komercinės teisės katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 2714587
Elektroninis paštas ckk@mruni.lt

Pateikta 2005 m. kovo 24 d.

Parengta spausdinti 2005 m. rugsėjo 6 d.

Pagrindinės sąvokos: autorių teisės, autorių teisių gynimas, žala, nuostoliai.

S a n t r a u k a

Autoriaus interesai pažeidus autorių teises į literatūros, mokslo, meno kūrinius neapsiriboja vien tuo, jog pažeidėjui bus skirta atitinkama teisinio poveikio priemonė arba tam tikrais atvejais – net kriminalinė bausmė už padarytą neteisėtą veiką. Autoriui yra svarbu, o neretai ir svarbiau, kad būtų tinkamai apskaičiuota ir greitai atlyginta turtinė ir neturtinė žala arba skirta kompensacija.

Autorių teisių reguliavimas, apsauga, gynimas, taip pat patirtos žalos (nuostolių) atlyginimas Lietuvoje nuo nepriklausomybės paskelbimo labai kito. Būtent tai šiame straipsnyje autorius ir mėgina nagrinėti pateikdamas teisės norminius aktus, reglamentuojančius autorių teisių ir gretutinių teisių gynimo kaitą. Atsižvelgiant į vieną iš svarbiausių tarptautinių dokumentų reglamentuojančių autorių teisių apsaugą ir gynimą, bandoma sąlyginai išskirti net tam tikrus laikotarpius – iki Berno konvencijos dėl literatūros ir meno kūrinių apsaugos įsigaliojimo ir įsigaliojus Berno konvencijai. Autorius, atsižvelgdamas į teisės aktų reguliuojančių autorių teisių ir gretutinių teisių gynimą, minėtus laikotarpius skirsto į tam tikrus etapus – iki 1994 m., nuo 1994 m. iki 1999 m. birželio 9 d., nuo 1999 m. birželio 9 d. iki 2003 m. kovo 21 d., nuo 2003 m. kovo 21 d. iki šių dienų – ir juos atskirai analizuoja.

I v a d a s

2004 m. gruodžio 15 d. buvo pažymėta 10 metų sukaktis, kai mūsų šalyje pradėjo galioti 1886 m. rugsėjo 9 d. Berno konvencija dėl literatūros ir meno kūrinių apsaugos. Per šį neilgą laikotarpį reglamentavimo autorių teisių srityje įvyko esminių pokyčių.

Šiame straipsnyje nagrinėjamos ne visos autorių teisės. Tyrinėjamo objektas – teisės normos, reguliuojančios autorių teisių apsaugą ir gynimą. Tai svarbu, nes autorių teisių apsaugos srityje būtina numatyti ne tik neigiamus padarinius, atsirandančius nesilaikant įstatymų ir kitų teisės aktų, reglamentuojančių autorių turtines ir asmenines neturtines teises, bet ir greitą bei visapusišką pažeistų teisių atkūrimą, žalos atlyginimą ar nuostolių kompensavimą.

Straipsnyje nagrinėjamos ir svarbiausios praktinės problemos, atsiradusios įgyvendinant autorių teises bei pateikiamas pasiūlymas, kaip patobulinti autorių teisių apsaugą ir numatyti papildomas garantijas asmenims, nukentėjusiems nuo autorinių teisių pažeidimo. Šiame straipsnyje buvo taikomi tokie teisės mokslo tyrimo metodai kaip istorinis, lyginamasis, loginis-analitinis ir kt.

Autorių teisių reguliavimas, apsauga, gynimas, taip pat patirtos žalos (nuostolių) atlyginimas Lietuvoje labai kito. Atsižvelgiant į vieną iš svarbiausių tarptautinių dokumentų reglamentuojančių autorių teisių apsaugą ir gynimą [1], sąlyginai galima išskirti tam tikrus laikotarpius:

– iki Berno konvencijos dėl literatūros ir meno kūrinių apsaugos įsigaliojimo;

– įsigaliojus Berno konvencijai dėl literatūros ir meno kūrinių apsaugos. Atsižvelgiant į teisės aktus, reguliuojančius autorių teisių ir gretutinių teisių gynimą, minėtus laikotarpius galima suskirstyti į tam tikrus etapus:

1. nuo 1990 m. iki 1994 m.;
2. nuo 1994 m. iki 1999 m. birželio 9 d.;
3. nuo 1999 m. birželio 9 d. iki 2003 m. kovo 21 d.;
4. nuo 2003 m. kovo 21 d. iki šių dienų.

1. Autorių teisių apsauga ir gynimas nuo 1990 iki 1994 m.

1990 m. kovo 11 d. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę dar kurį laiką galiojo tarybinis Civilinis kodeksas. Šio kodekso ketvirtasis skyrius „Autorinė teisė“ (515–556 str.) reglamentavo autorinius teisinius santykius [2].

Tuo metu galiojančio Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – CK) ketvirtojo skyriaus nuostatos numatė tris galimus variantus, kada apskritai be autoriaus sutikimo tiek mokant jam autorinį atlyginimą, tiek nemokant autorinio atlyginimo buvo leidžiama atgaminti ir platinti jau paskelbtus literatūros, meno, mokslo kūrinius. CK 532 straipsnis nustatė atvejus, kada buvo galima paskelbti kūrinius naudotis be autoriaus sutikimo ir nemokėti autorinio atlyginimo; CK 533 straipsnis leido be autoriaus sutikimo asmenims pasinaudoti (atgaminti) kūrinį savo poreikiams tenkinti, o CK 535 straipsnyje išvardytais atvejais numatyta galimybė naudotis paskelbtu kūrinium be autoriaus sutikimo tik jau sumokėjus autoriui autorinį atlyginimą.

CK 539 straipsnis numatė asmeninių neturtinių autoriaus teisių gynimą. Autoriaus neturtinių teisių pažeidimo atveju buvo galima naudotis šiais pažeistų teisių gynimo būdais:

1. pažeistos teisės atkūrimu (reikalavimu padaryti atitinkamus ištaisymus arba viešai paskelbti, kad padarytas pažeidimas spaudoje ar kitu būdu);
2. uždraudimu kūrinių skelbti;
3. kūrinio platinimo nutraukimu.

Kitas CK 540 straipsnis reguliavo turtinių teisių gynimą. Šiuo atveju, neatsižvelgiant į tai, ar buvo pareikšti reikalavimai dėl asmeninių neturtinių teisių gynimo, nukentėjęs autorius arba jo teisių perėmėjas turėjo teisę reikalauti iš asmens, pažeidusio autoriaus teises, tik atlyginti nuostolius. Kas sudaro nuostolius, nustatė CK 227 straipsnis. Tai patirtos išlaidos, turto netekimas arba sužalojimas ir dėl autorių teisių pažeidimo negautos pajamos.

Autorių teisių reguliavimo srityje valstybė tarybinio laikotarpiu ir iki 1994 m. buvo ypatingas autorinių teisių subjektas, nes galėjo priverstinai pagal specialų ir atskirą Lietuvos TSR Ministrų Tarybos nutarimą išpirkti iš autoriaus arba jo teisių perėmėjo teises į kūrinio išleidimą, viešą jo atlikimą ar kitokį naudojimąsi (CK 541 str.). Remiantis kitu CK 542 straipsniu, valstybės nuosavybe priimant Lietuvos TSR Ministrų Tarybos nutarimą galėjo tapti kūrinys, kurio atžvilgiu baigėsi autorinės teisės galiojimo terminas – 25 metai po autoriaus mirties.

Tarybinės teisės mokslo doktrinos įtaka ir liberalus požiūris į autorių turtines ir asmenines neturtines teises neigiamai paveikė autorių teisių apsaugą ir sudarė sąlygas susidaryti nuostatai, jog „Lietuvoje apskritai neginamos autorių teisės“ [3, p. 9], ir tokia padėtimi kuo greičiau pasinaudoti, nes „masiškai pradėta steigti privačias leidyklas, laikraščių ir žurnalų redakcijas, įvairias koncertines organizacijas, garso ir vaizdo įrašų nuomos punktus. Didesnė dalis šių naujai įsikūrusių privačių įmonių ir organizacijų – naujųjų kūrinių vartotojų turėjo vieną tikslą – nieko neinvestuojant gauti kuo didesnę pelną“ [3, p. 10].

2. Autorių teisių apsauga ir gynimas nuo 1994 m. iki 1999 m. birželio 9 d.

Atsižvelgiant į tai, kad tarybinis Civilinis kodeksas jau iš esmės neatitiko naujų visuomeninių teisių santykių ir rinkos ekonomikos reikalavimų, Lietuvos Respublikos Seimas 1994 m. gegužės 17 d. įstatymu Nr. I-459 „Dėl LR civilinio kodekso pakeitimo ir papildymo“ [4], kuris įsigaliojo 1994 m. birželio 11 d., iš esmės pakeitė ir papildė beveik visą kodeksą. Daug pakeitimų, papildymų ir naujų nuostatų sulaukė CK 4 skyrius „Autorinė teisė“, kuris buvo parengtas atkreipiant dėmesį į tarptautinių konvencijų (Bernos, Romos) nuostatas, tačiau neatsižvelgiant į Pasaulinės intelektinės organizacijos (WIPO) rekomendacijas dėl autorių teisių [3, p. 10–11].

Nauja autorių teisių gynimo reglamentavimo srityje buvo tai, kad buvo numatytos griežtesnės teisinės pasekmės ir atsirado visiškai naujos teisinio poveikio priemonės asmeniui, pažeidusiam autoriaus asmenines neturtines ir turtines teises. Pavyzdžiui, CK 539 straipsnis papildytas 2 ir 3 dalimis.

Prieš nagrinėjant konkrečias naujoves ginant autorių teises būtina pabrėžti, kad reglamentuojant Lietuvos autorių teises, tiksliau ginant pažeistas autoriaus teises, pirmą kartą atsiranda galimybė reikalauti atlyginti patirtą moralinę (nematerialinę) [5, p. 69–79] žalą. Pirmiausia pažymėtina, kad tarybinis teisės mokslas iš principo neigė galimybę patirti moralinę žalą ir galimybę ją atlyginti, nes tai prieštaravo socialistinės visuomenės nuostatoms. Moralinės žalos kompensacija buvo visiškai atmėtama, nes patirti dvasinei išgyvenimai negalėjo būti tinkamai ir tiksliai įvertinti pinigais. Teisinėje literatūroje šis institutas, galima sakyti, buvo beveik netyrinėjamas, nes dauguma mokslininkų sutikdavo, kad atlyginti moralinę žalą iš esmės esą neįmanoma [6]. Taip pat reikia pabrėžti, kad 1992 m. Lietuvos Respublikos piliečiams referendume priėmus Konstituciją moralinės žalos atlyginimas tapo konstitucine nuostata, nes pagrindinio įstatymo 30 straipsnis skelbia, kad asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas [7].

Taigi CK 539 straipsnio 2 dalis numatė, jog asmuo, pažeidęs asmenines neturtines autoriaus teises, privalo atlyginti nematerialinę žalą.

Nustatomos galimos atlygintinos moralinės žalos ribos – ne mažiau kaip 500 litų ir ne daugiau kaip 10 000 litų. Tačiau kiekvienu konkrečiu atveju, kokią padarytą žalą turi atlyginti autorių teisių pažeidėjas už asmeninių neturtinių autoriaus teisių pažeidimą, sprendžia teismas.

Papildomas CK 540 straipsnis ir taip išplečiami turtinių autoriaus teisių gynimo būdai. Autorių teisių pažeidėjas privalėjo atlyginti ne tik dėl neteisėtos veikos atsiradusius nuostolius, bet ir grąžinti autoriui arba jo teisių perėmėjui neteisėtai gautą naudą, t. y. visas pajamas, kurios buvo gautos be teisinio pagrindo naudojantis autoriaus kūriniumi. Tame pačiame straipsnyje dar numatomas ir naujas žalos atlyginimo būdas – neteisėtai atgaminto kūrinio egzempliorių perdavimas autoriui arba jo teisių perėmėjui. Tuo tarpu CK 539 straipsnio 3 dalis papildomai dar nustatė ir konfiskacinio pobūdžio teises priemones. Iš autorių teisių pažeidėjų teismo sprendimu buvo galima konfiskuoti technines priemones kūriniais neteisėtai atgaminti ir neteisėtai atgaminto kūrinio egzempliorius, kuriuos vėliau dar reikėjo ir sunaikinti.

Nuo 1994 m. CK 541, 542 straipsniai netenka galios. Taigi panaikinama tarybinis laikas gyvavusi valstybės privilegija priverstinai išpirkti iš autoriaus arba jo teisių perėmėjo autorinę teisę į kūrinio išleidimą, atlikimą bei kitokį naudojimąsi ir galimybė vykdomosios valdžios teisės aktu paskelbti kūrinį, kurio autorinės teisės galiojimas baigėsi, valstybės nuosavybe. Pažymėtina, jog autorinės teisės galiojimo terminas po autoriaus mirties pratęsiamas dar 25 metams ir jau sudaro iš viso 50 metų (CK 536 str.).

Autorių teisių reglamentavimo ir apsaugos srityje labai svarbūs tapo 1994 m., nes Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu buvo nuspręsta prisijungti prie Berno konvencijos ir pavesta Užsienio reikalų ministerijai deponuoti prisijungimo dokumentus [8]. Pasaulinėje intelektualinės nuosavybės organizacijoje 1994 m. rugsėjo 14 d. buvo deponuoti prisijungimo prie Konvencijos dokumentai ir 1886 m. rugsėjo 9 d. Berno konvencija dėl literatūros ir meno kūriniių apsaugos 1994 m. gruodžio 14 d. įsigaliojo Lietuvoje. 1996 m. Berno konvencija buvo ratifikuota įstatymu [9] ir pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos 138 straipsnio 3 dalį tapo sudedamąja Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalimi.

3. Autorių teisių apsauga ir gynimas nuo 1999 m. birželio 9 d. iki 2003 m. kovo 21 d.

Lietuvos Respublikos Seimas 1999 m. gegužės 18 d. priima naują Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymą (toliau – ATGTĮ). Priėmus ir 1999 m. birželio 9 d. įsigaliojus šiam įstatymui [10], CK ketvirtasis skyrius „Autorinė teisė“ ir penktasis skyrius „Spektaklių režisierių, artistų, garso ir vaizdo įrašų gamintojų teisės (gretutinės autorinėms teisėms) netenka galios.

Teisiniai santykiai, atsirandantys iš autorių teisių gretutinių teisių reguliavimo, yra turtinio ir asmeninio neturtinio pobūdžio. Todėl, nors ir priėmus specialų įstatymą tokiems santykiams reguliuoti, CK vis tiek taikomas tiems teisiniams santykiams, kurių nereguliuoja specialus įstatymas. Pagal ATGTĮ 67 straipsnio 1 dalį, pažeidus autorių ir gretutines teises, nuostoliai ir žalos atlyginimas reglamentuojamas ir ATGTĮ, ir CK, o anksčiau tai buvo reglamentuojama tik CK. Be specialaus įstatymo CK atitinkami straipsniai dar taikomi ir „sprendžiant sutarčių sudarymo, pakeitimo, vykdymo, nutraukimo, atsakomybės už sutartinių ir nesutartinių teisių bei pareigų pažeidimo klausimus“ [11, p. 191].

ATGTĮ susisteminamos teisės normos, reglamentuojančios atsakomybę už autorių teisių pažeidimus. Šiam tikslui skiriamas įstatymo VI skyrius (64–71 str.) „Autorių teisių ir gretutinių teisių gynimas“, kuriame išsamiai nusakoma, kas yra autorių teisių ir gretutinių teisių pažeidimas, nurodomi pažeistų teisių gynimo būdai, reglamentuojamas žalos atlyginimas ir pan.

Vienoje vietoje ATGTĮ 65 straipsnyje pateikiami galimi pažeistų autoriaus teisių gynimo būdai, kurių yra palyginti daugiau negu buvo prieš tai galiojusiam CK 6 straipsnyje. Atsiranda nauji teisių gynimo būdai, kuriuos galės taikyti autorių teisių subjektai – įpareigojimas nutraukti neteisėtus veiksmus, neišmokėto autorinio atlyginimo išieškojimas, kompensacijos išmokėjimas, neteisėtų kūrinių kopijų, kompiuterinių programų arba garso ir vaizdo įrašų, fonogramų kopijų, techninių priemonių ir įrangos, naudotos pažeidimams daryti, konfiskavimas arba sunaikinimas.

Autorių teisių gynimo prasme, palyginti su prieš tai galiojusiu CK, įtvirtinta nauja ir operatyvi galimybė kolektyvinio administravimo asociacijai pareikšti ieškinius ginant autorių teisių ir gretutinių teisių subjektų interesus be atskiro jų įgaliojimo. Kai nustatoma, kad kūriniai arba gretutinių teisių objektai buvo naudojami be licencijos, iš naudotojo galima priteisti penkis kartus didesnę autorinį atlyginimą, kurį priklausytų mokėti pagal suteiktą licenciją. Esant pakartotiniam pažeidimui per metus kolektyvinio administravimo organizacijai pažeidėjas turi jau mokėti 10 kartų didesnę autorinį atlyginimą (ATGTĮ 66 str.).

Nauja tai, kad ATGTĮ 67 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta galimybė gauti kompensaciją už patirtus autorių teisių pažeidimus vietoje nuostolių atlyginimo. Kompensacijos dydis nustatomas procentais – nuo kūrinio arba gretutinių teisių objekto teisėta pardavimo kaina padidinama iki 200 proc. arba iki 300 proc., jei nustatoma tyčinė pažeidėjo veika.

ATGTĮ 68 straipsnyje nustatomos daug didesnės moralinės (neturtinės) žalos už pažeistas autoriaus arba atlikėjo asmenines teises atlyginimo ribos negu buvo anksčiau – ne mažiau negu 5000 litų ir ne daugiau kaip 25000 litų. Tame pačiame straipsnyje pateikiami moralinės žalos nustatymo kriterijai, kurie turėtų padėti teismui nustatyti teisingą atlygintinos žalos dydį. Tai – žalą padariusio asmens kaltė, jo turtinė padėtis, moralinės žalos pasekmės bei kitos, bylai reikšmės turinčios aplinkybės.

ATGTĮ 69 straipsnyje įtvirtintos ir prevencinio pobūdžio priemonės, kurios gali būti naudojamos apsaugant pažeistas autoriaus teises. Tiesa, CK 6 straipsnis jau ir anksčiau numatė galimybę taikyti tokį civilinių teisių gynimo būdą kaip kelio pažeidžiantiems teisę veiksmams užkirtimas, tačiau nesukonkretino, kaip ir kokių būdu reikia jį pritaikyti. Taigi prevencines priemones teismas gali taikyti autoriaus teisių pažeidėjui tik susiklosčius tam tikrai padėčiai. Pirma, turi būti skubus, neatidėliotinas atvejis, kai delsti negalima, nes priešingu atveju atsiras daugiau žalos; antra – pateiktas teismui ieškinio pareiškimas ir ganėtinai daug faktinių duomenų apie pažeidimą. Taigi galima įpareigoti pažeidėjus nutraukti neteisėtą kūrinių arba gretutinių teisių objekto panaudojimą; uždrausti išleisti į apyvartą arba areštuoti neteisėtas kūrinių kopijas arba garso ir vaizdo įrašų, fonogramų kopijas, areštuoti technines priemones ir įrangą, naudojamą pažeidimams daryti, atitinkamus dokumentus arba taikyti kitas panašias priemones.

Autorių ir gretutinių teisių pažeidimų gausa, pasirašytų tarptautinių konvencijų (Bernos, Romos, ir kt.) reikalavimai užtikrinti intelektinės nuosavybės apsaugą paskatino įstatymo leidėją taikyti ir griežtesnes teisinės atsakomybės rūšis už pažeidimus autorių teisės srityje. Pirmiausia numatoma administracinė atsakomybė. 1996 m. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas papildomas 214(10) straipsniu, nustatančiu administracinio poveikio priemones (baudą ir neteisėtų kūrinių egzempliorių konfiskavimą bei neteisėtos įrangos konfiskavimą) už autorių ir gretutinių autorių teisėms pažeidimą [12].

Vėlesniais metais Lietuvos Respublikos Seimas numatė dar griežtesnę – baudžiamąją atsakomybę už pažeidimus intelektinės teisės srityje. 2000 m. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso ketvirtasis skirsnis „Nusikaltimai politinėms ir darbinėms piliečių teisėms“ papildomas ir atsiranda straipsniai – 142 (1) Literatūros, mokslo ar meno kūrinio, audiovizualinio kūrinio ar fonogramos neteisėtas atgaminimas, neteisėtas kopijų importavimas, eksportavimas, platinimas, gabenimas arba laikymas“; 142 (2) „Informacijos apie autorių teisių ar gretutinių teisių valdymą sunaikinimas ar pakeitimas“; 142 (3) „Neteisėtas autorių teisių ar gretutinių teisių technikos apsaugos priemonių pašalinimas“ [13].

Lietuvos Respublikos Seimas 2000 m. liepos 18 d. priėmė naują CK. Naujasis CK įsigaliojo 2001 m. liepos 1d. [14]. Galima teigti, kad iš esmės dar labiau pagerėjo autorių teisių apsauga ir pažeistų teisių gynimas. Be ATGTĮ numatytų teisių gynimo būdų, autorių teisių ir gretutinių teisių subjektai įgyja galimybę ginant savo pažeistas teises ginčyti skolininko sudarytus sandorius (*Actio Paulina*), pareikšti netiesioginį ieškinį, pasinaudoti sulaikymo teise ir pan.

Esminės permainos įvyko neturtinės žalos atlyginimo srityje – buvo išplėstos galimybės reikauti atlyginti patirtą žalą iš neteisėtą veiką padariusio asmens. Šios naujovės taip pat pagerino pažeistų autorių teisių gynbos galimybes. CK 6. 250 straipsnyje pateikiama neturtinės žalos samprata ir sukonkretinami atlyginimo atvejai:

- kai tai nustatyta įstatymu;
- kai padarytas nusikaltimas;
- asmens sveikatos ar gyvybės atėmimo atvejais.

Tame pačiame straipsnyje pateikiami išsamūs neturtinės žalos nustatymo kriterijai, kurie turėtų padėti teismui tinkamai nustatyti patirtos žalos dydį. Tai neturtinės žalos dydis ir jos pasekmės, žalą padariusio asmens kaltė, turtinė padėtis, turtinės žalos dydis ir kitos, bylai reikšmės turinčios aplinkybės bei sąžiningumo, teisingumo, protingumo kriterijai.

Autorių teisių gynimo atžvilgiu labai reikšminga tai, kad kai yra padaromas nusikaltimas intelektualinei ar pramoninei nuosavybei, remiantis naujuoju CK, pažeidėjas privalo visada atlyginti ir neturtinę žalą, kurios dydį kiekvienu konkrečiu atveju, kaip jau minėta, nustato teismas. CK nenumatė nei minimalios, nei maksimalios atlygintinos neturtinės žalos dydžio. Todėl iš karto atsirado kelių įstatymų kolizija ir tapo neaišku, kuo vadovautis atlyginant neturtinę žalą – ar CK, ar ATGTĮ? Įstatymų leidėjas tiek pačiame kodekse (CK 1. 3 str. 2 d.), tiek ir CK patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatyme įtvirtino CK pirmenybę esant įstatymų kolizijai, išskyrus atvejus, kai pats kodeksas pirmenybę teikia kitiems įstatymams. Vadinasi, reikėtų taikyti ATGTĮ. Tačiau CK 6. 251 straipsnyje numatyta visiško nuostolių atlyginimo išimtis. Tai gali numatyti įstatymas arba sutartiniai teisiniai santykiai, ribojantys civilinę atsakomybę. Manychiau, ATGTĮ 68 straipsnyje nustatytos moralinės (neturtinės) žalos už pažeistas autoriaus ar atlikėjo asmenines teises atlyginimo ribos – ne mažiau negu 5000 litų ir ne daugiau kaip 25 000 litų yra ribotos civilinės atsakomybės išraiška. Ji nustatyta specialiu įstatymu ir konkrečiu atveju turi būti taikoma. Teisinėje literatūroje palaikoma ir viena [15, p. 129], ir kita pozicija [16, p. 39–40].

Mūsų nagrinėjamos temos aspektu, minėtu laikotarpiu atsirado teisinių kliūčių atlyginant neturtinę (moralinę) žalą, atsiradusią pažeidus autorių teises ir kai pažeidėjui kildavo baudžiamoji atsakomybė. Galiojantys teisės aktai preziumodavo, kad nusikalstama veika gali būti padaryta neturtinė žala, tačiau jos atlyginimo procedūros Lietuvos Respublikos baudžiamojame proceso kodeksas (toliau – BPK) nebuvo numatęs, nes asmenį pripažinti civiliniu ieškovu ir pareikšti ieškinį baudžiamajame byloje galima buvo tik patyrus materialinę (turtinę) žalą (BPK 61 str.) [17]. Taigi tuo laikotarpiu nukentėjusiam asmeniui norint prisiteisti iš kaltinamojo moralinės žalos atlyginimą už intelektualinės nuosavybės pažeidimą reikėdavo dar kreiptis į teismą civilinio proceso tvarka. Ši problema buvo išspręsta tik tada, kai 2002 m. įstatymu IX–785 buvo patvirtintas [18] ir nuo 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojo naujasis BPK. Pagal šio kodekso 110 straipsnį civilinis ieškovas iš įtariamojo asmens galės reikalauti atlyginti jam padarytą ne tik turtinę, bet ir neturtinę žalą. Taigi asmeniui, nukentėjusiam dėl autorinių ir gretutinių autorinėms teisėms pažeidimo, nereikės kelis kartus dalyvauti ikiteisminiuose ir teisminiuose nagrinėjimuose, bus sutaupoma ir atitinkamų valstybės institucijų darbuotojų, ir proceso šalių lėšų bei laiko, o patirtos žalos atlyginimo procesas taps operatyvus ir ekonomiškas.

4. Autorių teisių apsauga ir gynimas nuo 2003 m. kovo 21 d. iki šių dienų

Lietuvos Respublikos Seimas 2003 m. kovo 5 d. priima naujos redakcijos ATGTĮ [19]. Naujasis ATGTĮ įsigaliojo 2003 m. kovo 21 d. Šio įstatymo priėmimu buvo siekiama „suderinti autorių teisių ir gretutinių teisių apsaugos nuostatas su 2001 m. gegužės 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva dėl autorių teisių ir gretutinių teisių informacinėje visuomenėje tam tikrų aspektų derinimo (2001/29/EB) ir tobulinti autorių teisių apsaugą atsižvelgiant į Lietuvos tarptautinius įsipareigojimus“ [20].

Kaip ir prieš tai galiojusiam ATGTĮ, nuostatos, reglamentuojančios autorių teisių ir gretutinių teisių gynimą, išdėstytos VI skyriuje (73–83 str.) „Autorių teisių, gretutinių teisių ir *sui generis* gynimas“.

Atsakomybė už autorių teisių pažeidimus reglamentuojama ir CK, ir ATGTĮ nuostatomis. Šio įstatymo sąvokos yra jau suderintos su CK vartojamomis sąvokomis siekiant išvengti dviprasmybių. Taigi vietoje terminų „materialinė žala“, „moralinė žala“ įstatyme vartojami terminai „turtinė žala“, „neturtinė žala“.

ATGTĮ 77 straipsnyje pateikiami teisių gynimo būdai. Palyginti su anksčiau numatytais teisių gynbos būdais, dabartinėje įstatymo redakcijoje numatyta naujovė – draudimas atlikti veiksmus, dėl

kurių gali būti realiai pažeistos teisės arba atsirasti žala. Toks teisių gynbos būdas (prevencinis ieškinys) įtvirtintas ir CK1. 138 straipsnio 1 dalies 3 punkte, ir 6. 255 straipsnyje.

Dėl autorių teisių gynimo teigiama, kad ATGTĮ 79 straipsnyje išsamiau negu CK 6. 249 straipsnyje pateikiama, kaip nustatomas autorių teisių, gretutinių teisių, *sui generis* subjekto negautos pajamos ir pažeidėjo neteisėtai gauta nauda. To paties 77 straipsnio penktoje dalyje numatyta naujovė, jog pažeidėjas turėtų pateikti dokumentus, reikalingus jo neteisėtoms pajamoms ir atsakomybei už minėtų reikalavimų nevykdymą nustatyti, kad pažeidėjui tai nebūtų tik deklaratyvi nuostata. Panaši nuostata įtvirtinta ir 77 straipsnio 2 dalyje. Teismo reikalavimu pažeidėjai, kurie gamina, platina piratinę produkciją, privalo pateikti visą turimą informaciją apie kitus pažeidėjus, kurie užsiima neteisėta veika gamindami, platindami, užsakydami neteisėtas kopijas ir jų turimą produkciją.

Įsigaliojus naujam įstatymui keičiasi ir kompensacijos apskaičiavimo tvarka. Dabar kompensacijos dydį (nuo 10 iki 1000 MGL) nustato teismas, atsižvelgdamas į bylos aplinkybes (ATGTĮ 79 str. 5 d.), o anksčiau kompensacija galėjo būti didinama iki 300 procentų – tai priklausė tik nuo kūrinio teisėto pardavimo kainos.

Neturtinės žalos atlyginimo srityje taip atsiranda tam tikrų pokyčių. Derinat ATGTĮ su CK 6. 250 straipsniu nebelieka nei minimalių, nei maksimalių atlygintinos neturtinės žalos dydžių.

Siekiant labiau apsaugoti autorių teisių, gretutinių teisių, *sui generis* teisių turėtojų teises, ATGTĮ 74 straipsnyje numatyta galimybė taikyti technines apsaugos priemones, kurios uždraustų arba ribotų intelektinės nuosavybės objekto naudojimą, jei tai neleidžia teisių turėtojais. Taip pat nustatomi asmenų veiksmai, kuriuos atliekant pažeidžiamos techninės apsaugos priemonės. Kitame straipsnyje nustatomi techninių apsaugos priemonių taikymo apribojimai, skirti teisėtai naudotis asmeniniais tikslais intelektinės veiklos objektais.

Ir anksčiau galiojusiame, ir dabartiniame ATGTĮ kolektyvinio administravimo asociacijos gali pareikšti ieškinius dėl jų atstovaujama autorių teisių arba gretutinių teisių subjektų interesų. Tačiau įstatymo 68 straipsnyje nuo 5 iki 3 kartų mažinamas atlyginimas, kuris priklausytų naudotojui mokėti pagal suteiktą licenciją ir kuris pagal kolektyvinio administravimo asociacijos ieškinį jai priteisiamas, jeigu nustatoma, kad kūrinyje ar gretutinių teisių objektas naudojamas be licencijos. Esant pakartotiniam pažeidimui per vienerius metus, kolektyvinio administravimo organizacijai pažeidėjas turi jau mokėti tik 6 kartus didesnę atlyginimą, negu priklausytų mokėti pagal licenciją.

Atsižvelgiant į teisinio reglamentavimo pokyčius baudžiamojoje ir baudžiamojo proceso teisėje galima pamąstyti ir apie pažeistų autorių teisių gynbos tobulinimą naudojantis šiais viešosios teisės norminiais aktais. Naujasis Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas [21] kaip vieną iš baudžiamojo poveikio priemonių 71 straipsnyje numato įmoką (nuo 5 iki 25 MGL) į nukentėjusių dėl nusikaltimų asmenų fondą. Konkretų įmokos dydį ir laiko tarpą, per kurį reikia sumokėti tam tikrą pinigų sumą, nustato teismas. Kitas svarbus norminis aktas – BPK 118 straipsnis [22] – numato suteikti avansą iš valstybės lėšų įstatymo numatytais atvejais, jeigu kaltinamasis arba už jo veiksmus materialiai atsakingas asmuo neturi lėšų žalai atlyginti.

Taigi galiojančių minėtų teisės aktų analizė leidžia daryti prielaidą, kad turėtų pagerėti asmenų, nukentėjusių dėl nusikaltamos veikos, taip pat ir nukentėjusių dėl nusikaltimų intelektinei ir pramonei nuosavybei, žalos atlyginimo procesas. Įgyvendinant minėtas įstatymo nuostatas turės būti sukurtas specialus nukentėjusių dėl nusikaltimo asmenų fondas ir priimtas įstatymas, kuris numatys, kaip ir kokių atveju valstybė prisiims pareigą kompensuoti nusikaltimo aukoms turtinę ir neturtinę žalą. Manychiau, tikslinga teikti įstatymo leidėjui siūlymus, kaip bus svarstomas toks įstatymo projektas, kad nukentėjusiems dėl intelektinių nusikaltimų pirmiausia žala būtų atlyginama iš valstybės lėšų arba iš specialaus tam sukurto fondo, jeigu padaręs žalą asmuo neturi lėšų. Vėliau valstybė arba tam įgaliota institucija pati išsiieškotų iš autorių teisių ar gretutinių teisių pažeidėjo jau išmokėtą žalos atlyginimą.

Išvados ir pasiūlymai

Autorių teisių reguliavimas, apsauga, gynimas, taip pat ir patirtos žalos (nuostolių) atlyginimas Lietuvoje nuo nepriklausomybės atkūrimo sparčiai kito. Atsižvelgiant į Berno konvenciją dėl literatūros ir meno kūrinių apsaugos ir į CK bei į ATGTĮ, autorių teisių ir gretutinių teisių reglamentavimo raidą galima suskirstyti į tam tikrus etapus – nuo 1990 m. iki 1994 m., nuo 1994 m. iki 1999 m. birželio 9 d., nuo 1999 m. birželio 9 d. iki 2003 m. kovo 21 d. ir nuo 2003 m. kovo 21 d. iki šių dienų.

Pirmajame etape (1990–1994) dėl tarybinės teisės mokslo doktrinos įtakos visuomenėje susiklostė liberalus požiūris į autorių teisių ir gretutinių teisių apsaugą. Norminiai aktai nenustatė moralinės (neturtinės) žalos atlyginimo už pažeistas autoriaus teises, buvo atlyginama tik turtinė žala.

Antrame etape (1994–1996 06 09) buvo pataisytas ir papildytas CK 4 skyrius „Autorinė teisė“ atsižvelgiant į tarptautinių konvencijų (Bern, Romos) nuostatas. Išplečiami turtinių autoriaus teisių gynimo būdai. Autorių teisių pažeidėjas privalėjo atlyginti ne tik dėl neteisėtos veikos patirtus nuostolius, bet ir grąžinti autoriui ar jo teisių perėmėjui neteisėtai gautą naudą, t. y. visas pajamas, kurios buvo gautos be teisinio pagrindo naudojantis autoriaus kūrinium. Atsiranda galimybė iš autorių teisių pažeidėjo reikalauti atlyginti moralinę žalą ir nustatomos atlygintinos žalos ribos – ne mažiau kaip 500 litų ir ne daugiau kaip 10 000 litų.

Trečiajame etape (1999 06 09–2003 03 21) esminė naujovė buvo ta, kad Lietuvos Respublikos Seimas 1999 m. gegužės 18 d. priima naują Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymą. Pažeidus autorių ir gretutines teises, nuostoliai ir žalos atlyginimas reglamentuojamas ir ATGTĮ, ir CK, o anksčiau tai buvo reglamentuojama tik CK. Nustatomos daug didesnės moralinės (neturtinės) žalos už pažeistas autoriaus ar atlikėjo asmenines teises atlyginimo ribos negu buvo anksčiau – ne mažiau negu 5000 litų ir ne daugiau kaip 25000 litų. Įtvirtinama galimybė gauti kompensaciją už patirtus autorių teisių pažeidimus vietoje nuostolių atlyginimo. Kompensacijos dydis nustatomas procentais – kūrinio ar gretutinių teisių objekto teisėta pardavimo kaina padidinama iki 200 proc. arba 300 proc., jei nustatoma tyčinė pažeidėjo veika.

Nuo 2003 m. kovo 21 d. įsigaliojo naujos redakcijos ATGTĮ, atitinkantis Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą dėl autorių teisių ir gretutinių teisių informacinėje visuomenėje tam tikrų aspektų derinimo (2001/29/EB), o autorių teisių apsaugos nuostatos patobulintos atsižvelgiant į Lietuvos tarptautinius įsipareigojimus. Palyginti su anksčiau numatytais teisių gynbos būdais, dabartinėje įstatymo redakcijoje numatyta naujovė – draudimas atlikti veiksmus, dėl kurių gali būti realiai pažeistos teisės arba atsirasti žala (prevencinis ieškiny). ATGTĮ, kaip ir CK, nenustatė nei minimalių, nei maksimalių atlygintinos neturtinės žalos dydžių. Keičiasi kompensacijos apskaičiavimo tvarka. Kompensacijos dydį (nuo 10 iki 1000 MGL) nustato teismas, atsižvelgdamas į bylos aplinkybes (ATGTĮ 79 str. 5 d.), o anksčiau kompensacija galėjo būti didinama iki 300 proc. – tai priklausė tik nuo kūrinio teisėto pardavimo kainos.

Baudžiamojo kodekso ir Baudžiamojo proceso kodekso nuostatos numato, kad turės būti sukurta specialus nukentėjusių nuo nusikaltimo asmenų fondas ir priimtas įstatymas, kuris numatys, kaip ir kokių atveju valstybė prisiims pareigą kompensuoti nusikaltimo aukoms turtinę ir neturtinę žalą. Įstatymo leidėjui siūlome įtraukti į įstatymo projektą nuostatą, kad nukentėjusiesiems dėl intelektinių nusikaltimų pirmiausia žala būtų atlyginama iš specialaus tam sukurto fondo, jeigu padaręs žalą asmuo neturi lėšų jai atlyginti.

LITERATŪRA

1. **Lietuvos Respublikos Konstitucija**. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimas, 1993.
2. **Lietuvos Tarybų** Socialistinės Respublikos civilinis kodeksas: oficialus tekstas su pakeitimais ir papildymais. LTSR teisingumo ministerija. Vilnius: Mintis, 1985.
3. **Lietuvos Respublikos** civilinio kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas // Valstybės žinios. 1994. Nr. 44–805.
4. **Berno konvencija** dėl literatūros ir meno kūrinių apsaugos 1886 m. rugsėjo 9 d. // Valstybės žinios. 1995. Nr. 40–988.
5. **Berno konvencijos** dėl literatūros ir meno kūrinių apsaugos ratifikavimo įstatymas // Valstybės žinios. 1996. Nr. 55–129.
6. **Lietuvos Respublikos** administracinių teisės pažeidimų kodeksas. Vilnius: Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, 1997.
7. **Lietuvos Respublikos** autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas // Valstybės žinios. 1999. Nr. 50–1598.
8. **Lietuvos Respublikos** baudžiamojo proceso kodeksas. Vilnius: Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, 1999.
9. **Lietuvos Respublikos** baudžiamasis kodeksas. Vilnius: Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, 2000.
10. **Lietuvos Respublikos** civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas // Valstybės žinios. 2000. Nr. 74–2262.
11. **Lietuvos Respublikos** baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas // Valstybės žinios. 2000. Nr. 89–2741.
12. Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios. 2003. Nr. 28–1125.
13. **Lietuvos Respublikos** baudžiamojo proceso kodeksas. Vilnius: Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, 2004.

14. **Matulevičienė N.** Autorių teisių ir gretutinių teisių apsauga ir Berno konvencijos nuostatų įgyvendinimas Lietuvoje // Pasaulinės intelektinės nuosavybės organizacijos (WIPO) ir Lietuvos kultūros ministerijos seminaras „Autorių teisių ir gretutinių teisių apsauga ir kova su piratavimu“ // Seminarų pranešimų rinkinys. Vilnius: AB „Spauda“, 1996.
15. **Mizeras V.** Autorių teisės: civiliniai gynimo būdai. Vilnius: Justitia, 2003.
16. **Rudzinskas A.** Neturtinės žalos samprata bei jos kompensavimo problemos civilinėje ir baudžiamojo proceso teisėje // Jurisprudencija. 2001. T. 21(13).
17. **Vileita A.** Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo komentaras. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2000.
18. **Usonienė J.** Autorių teisių reguliavimas ir naujasis Civilinis kodeksas. Bendrosios ir specialiosios normos santykis // Jurisprudencija. 2002. T. 28(20).

Copyright Protection Regulation and its Development in Lithuania in 1990–2004

Dr. Antanas Rudzinskas
Mykolas Romeris University

Keywords: *loss, damage, copyright, protection of the copyright.*

SUMMARY

In case of violence of Copyright of literary, scientific and artistic works, authors` interests do not end in an appropriate legal sanction or even criminal penalty sometimes set for violator for illegal activity done. It is very important for the author that profit and non-profit damage would be determined or compensation set in a short time period.

Copyright regulation, its protection and defense including damage compensation have changed a lot since Lithuania's independence announcement. These changes are being analysed by the author of this paper while implementing the standard rules of law for regulation of copyright and related rights as well as changes in defense process and its development.

In consideration of one of the most important international documents regulating protection and defense of copyright and related rights, some certain periods have been distinguished, namely a period before the Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works and the one after. Whereas the author of this paper taking into account law rules regulating copyright and related rights defense divides the mentioned periods to the following stages: up to year 1994; from 1994 to 1999 06 09; from 1999 06 09 to 2003 03 21 and from 2003 03 21 up to now and analyses them separately.

